

RECENSIONER

Mats Lindqvist: *Herrar i näringslivet. Om kapitalistisk kultur och mentalitet*. Bokförlaget Natur och Kultur, Stockholm 1996. 252 s., ill. ISBN 91-27-06321-6.

Mats Lindqvists bok *Herrar i näringslivet – Om kapitalistisk kultur och mentalitet* är en bok i tiden. Intresset för vad som försiggår i svenskt näringsliv har måhända aldrig varit större än just nu och affärsnyheter ges en betydande plats i massmedia. Skälen därtill är säkerligen många, ett är de senaste årens låga räntor som gjort investeringar på Børsen intressanta även för gemene man. Journalisters och politikernas tal om Marknaden som en bestämmande faktor för Sveriges ekonomiska utveckling skapar nog även det ett intresse för dessa herrar (och i sällsynta fall för kvinnor) som genom sina positioner får skylta som representanter för just nämnda Marknad. I Sverige har vi dessutom haft en livlig diskussion om så kallade fallskärmar och höga direktörlöner. Makthavare, såväl inom som utom näringslivet, har väl dessutom alltid varit av intresse för oss. Eliter, de må vara ekonomiska, politiska eller kulturella, omges av mystik. Wallenbergarnas ”Vara men inte synas” är ägnat att föda den nyfikenhet mottot nog delvis är ett försök att stävja. Lindqvists försök att penetrera Sveriges industriella elit väcker därför intresse och möjligtvis också hopp om att få hjälp med att förstå vilka krafter som formar så många människors livsvillkor.

Det har gjorts få svenska studier om den industriella eliten. Företagsekonomer, för vilka det torde vara av stort intresse, har inte i någon större omfattning ägnat sig åt frågan. Jag kan blott påminna mig en studie om industriledare inom Sveriges två så kallade industriella sfärer – Wallenbergsfären och Handelsbanksfären. Ej heller ekonom-historiker har presterat någon omfattande forskning inom området. Eliter kan självfallet studeras på många nivåer. Lindqvists ansats att försöka komma eliten inpå livet, att titta innanför deras pannben, är en spännande och viktig uppgift. Det är väl att etnologer som Lindqvist, tar sig an uppgiften, för där finns en erfarenhet av det slag uppgiften kräver.

Förf.s ambition är att söka se de människor han vill undersöka med deras egna ögon och beskriva dem på ett sådant sätt att de själva skulle känna igen sig. På så vis vill han avtäcka dessa herrars världsbilder och tysta kunskap – fenomen som i realiteten styr händelserna i svensk industris toppskikt och som därför också formar svensk ekonomi och det svenska samhället. Uttryckt annorlunda ställer han sig frågan: ”Hur konstrueras den manliga industri- och affärsmannaidentiteten och hur ser det kulturella raster ut som vägleder den ekonomiska elitens representanter?”

Förf. ger inget samlat svar på dessa två frågor, det finns inga större, sammanhängande mönster av det slag man kanske skulle förvänta sig. Gruppen framstår inte som särskilt homogen eller konsistent. Förf. lyckas inte, eller vill inte, ge sig i kast med att identifiera och analysera nyckelscenarier eller rotmetaforer. Vi får således inte en samlad bild av den industriella elitens världsbilder och tysta kunskap, utan lösryckta fragment och tillsynes tillfälliga nedslag i en brokig och diffus subkultur. Boken förmedlar alltså inget intryck av att denna elit utgör en sammanhållen och homogen grupp. Snarare det motsatta. Om man nu trott att svenska industriledare helt och hållet härstammar från en ekonomisk eller kulturell överklass, finner man knappast något stöd i Lindqvists studie. Det framgår i själva verket istället klart att han stött på industriledare som gått den långa vägen, som gjort en lång klassresa.

Förf. har inte lagt någon vikt vid att försöka förstå dessa ledare som sprungna ur en annan grupptillhörighet än just deras position som industrialister. Det är för mig förbryllande. Utan att kunna stödja mig på annat än allmänna föreställningar och spridda observationer föreställer jag mig att denna elit till överväldigande del har sin förankring i borgerskapet. Under mitt arbete vid universitetet möter jag dagligen studenter och finner det svårt att bortse ifrån den övre medelklassens dominans. En dominans som torde vara ännu tydligare på Handelshögskolan varifrån, ännu så länge, merparten av industrins toppar fått sin utbildning.

Å andra sidan hade sannolikt inte bilden av denna elit varit enhetlig även om förf. lyckats fånga deras borger-

liga ursprung. Vi har vant oss vid att etnografier numera inte leder fram till de konsistenta och paradoxfria bilder forna tiders etnografer och antropologer visade oss. I princip har jag inga invändningar mot avsaknaden av dylika. Jag är lika övertygad som förf. om det meningslösa i att leta efter i någon mening absoluta och invändningsfria grundläggande drag och underliggande mönster hos denna elit. Han tycks i alla fall inte tro sig kunna fånga denna elits essens. Det är väl därför han valt att forma sin analys i essäer och utan ett sammanfattande kapitel.

Förf.s bok är iderik och inspirerande och bidrar på så vis till läsarens tankearbete. Han tillämpar inga rigida tankescheman, utan underlättar läsarens egna tolkningar. Boken är fylld av små berättelser från förf.s intervjuer och hans läsning av otaliga biografier. Dessa berättelser förmedlas så frikostigt att det är möjligt för läsaren att se bortom förf.s egna analyser. Hans egna tolkningar och analyser, och i sällsynta fall även synteser, är ibland uppfriskande.

Essäerna gör nedslag i olika teman i herrarnas utveckling och livshållning. De rör deras barndom, deras utbildning (eller hellre deras utveckling då förf. medvetet utesluter deras formella utbildning), deras familjeliv, deras känslor för Sverige m.m. Nedslagen är i regel stillsamma och kantade med försiktiga analyser. Exempelvis får vi möta en man, kallad Torsten, som i en intervju gör en poäng av att hans föräldrar arbetade hårt för att få hushållsekonomin att gå ihop, samtidigt som han understrekar att barndomen trots detta var mycket lycklig. Måhända kan de krävande förhållandena under uppväxten förklara Torstens utveckling och framgång. Han hade ju fått lära sig att stå på egna ben och arbeta hårt. Inget serverades på fat. Förf. använder denna och liknande historier för att fundera över om den ekonomiska eliten kan tänkas ha en stark optimistisk grundhållning till livet. Förf. lyfter i sammanhanget fram en borgerlig ideologi där "bördens betydelse för en karriär konsekvent måste nedtonas i relation till dugligheten". Det skulle, menar förf., förklara varför den industriella eliten i sina berättelser tonar ned sin bakgrund till fördel för sin egen skicklighet.

Detta står i en spännande kontrast till förf.s resonemang om herrarnas "klädsamma ödmjukhet". Han säger sig kunna se en spänning mellan den flitigt förekommande föreställningen om en elits mest centrala dygd, som kan fångas i begreppet *self-made*, och att samma elit icke sällan för fram "den generösa försynen" och "slumpen" som förklaring till nådda framgångar. Förf.s

egen tolkning av detta är en förmodad ovilja att framstå som streber eller egotrippare. Tolkningen väcker flera frågor. En är givetvis varifrån dylika normer härstammar. Min personliga erfarenhet är att en sådan blygsamhet i så fall står i hjärt kontrast till den ekonomiska eliten i andra länder, t.ex. i USA. Det vore därför intressant att få ta del av förf.s funderingar om denna elits hemvist i det större svenska samhället och de upptäckter det kan leda till. Det finns en fara i att analytiskt isolera en samhällsgrupp som trots allt lever och verkar i ett större socialt sammanhang.

Den andra frågan som reses är i vilka sammanhang det *inte* är passande eller tillåtet att idka självhävdelse. Återigen är det min personliga erfarenhet att industriledare inte drar sig för att, åtminstone underförstått, göra gällande en överlägsenhet. Debatten om svenska chefslöner bygger ju i all enkelhet på att de höga lönerna är en kompensation för att de använder sina sällsynta kompetenser i företagets tjänst. Även i industrialisternas debatt med politiker och media tycker jag mig skönja en attityd av överlägsenhet, där industrins representanter tycks se sig själva som suveränt lämpade att förstå vad Sverige behöver. Jag tycker tidvis att det finns en antydning till omnipotens hos dessa herrar, det är knappast förenligt med någon klädsam blygsamhet. En djupare förståelse för deras världsbild får inte stanna upp inför den tillrätaläggning eller parad som officiella självbilder är, utan också beakta vardaglig praxis.

Förf. har bemödat sig om att avlocka aktörernas utsagor aspektrika tolkningar, det gör han bra. Hans arbete grundar sig emellertid helt på skriftligt material och intervjuer. I längden förlorar man därför tron på förf.s möjlighet att fånga industrialisternas tankevärld. Hans material saknar handlande och praxis. Etnografi är som bäst, tycker jag, när vardagens handlingsreper-toar ses som mönster med intressanta tolkningar. Självbiografier formas i förväntan om offentlighetens granskning och måste förstas som en parad. Intervjuer, av det självbiografiska slag förf. tycks ha genomfört, har även de en icke obetydlig likhet med paraden. Boken hade varit så mycket aspektrikare och därför trovärdigare om den också fångat den industriella elitens handlingspraxis i och utanför deras professionella verksamhet.

Föreställningen om att dessa herrar skulle ha något gemensamt är föga häpnadsväckande, frågan är vad och varför? Förf. gör själv en poäng av deras brokiga bakgrund. Vi kan i så fall inte förvänta oss att deras likartade sociala historia eller ursprung skulle äga en

förklarande kraft. Hans berättelser visar också på en mycket stor spridning. Det finns dock några drag som, åtminstone intuitivt, ger föreställningar om uniformitet. (Förf. poängterar herrarnas behov av uniformitet. Bland annat "förvånas" han av att dagens industriledare, till skillnad från tidigare generationer, saknar skägg, och menar sig däri se ett uttryck för en för gruppen specifik och nutida uniformitet?)

Ett sådant drag är deras status som elit. Det hade varit på sin plats att få en belysning av de dramatiska processer som, på ett underliggande plan, utvecklar den kulturella mystik som artikuleringen av elit innebär. Man skulle vilja veta något om de symboler, de trossatser och den praxis som, för eliten själv, manifesterar deras roll och legitimitet. Abner Cohen uttrycker det så här: "To carry out its universalistic function, i.e. its service to the public, an elite is forced to organize itself particularistically, to keep itself in existence, and enhance its image. Conversely, an initially particularistic elite is forced to seek legitimacy for its high status by assuming universalistic functions" (*The politics of elite culture* 1981).

En elit skapas i ett dialektiskt förhållande. Elitens föreställning om sig själv skapas inte bara av eliten. Kravet på förverkligande är måhända det som formar de berättelser förf. fångar. Man skulle kunna argumentera för behovet av att studera institutionaliserade föreställningar om den industriella eliten och hur institutionaliseringen kommer till uttryck i elitens presentation av sig själv och i deras handlande. Därmed inte sagt att Lindqvists studie är mindre intressant, det gör bara att hans analyser också borde riktas mot våra föreställningar om eliten, deras föreställningar om våra föreställningar om dem etc.

Ett annat drag är den situation de befinner sig i, t.ex. den makt de har och de resurser som står till deras förfogande. Jag saknar en mera ingående analys av pengarnas inflytande på dessa herrar och därmed också hur pengarna formar herrarnas syn på världen och på deras plats i den. Jag undrar helt enkelt hur denna elits tillgång till resurser kommer till uttryck i deras konsumtion, bostad, val av utbildning, politisk tillhörighet etc. Om den industriella elitens formerande krafter inte primärt går att finna i deras sociala och ekonomiska bakgrund måste den finnas i ett senare tillkommande medlemskap i en elit. Personligen tror jag dock det är ett misstag att inte söka dessa herrars ursprung i en ekonomisk och social överklass. Att utesluta deras formella utbildningsbakgrund är också ett misstag. Det finns

sannolikt mycket att lära sig av ett besök på Riddarhuset – eller varför inte ett besök vid Sigtuna eller Lundsberg?

Stein Kleppesø, Lund

Sten Hagander: *Gärsgår'n i vårt landskap. Hantverk–Historia–Handledning*. Utbildningsgruppen förlag, Södertälje 1995. 201 s., ill. ISBN 91-630-3822-6.

Med boken *Gärsgår'n i våra landskap* har Sten Hagander gjort en berömvärd insats främst genom att han häri publicerat en utmärkt och pedagogiskt riktig bygghandledning och beskrivning för nyuppsättning av trädgårdesgård åtföljd av professionellt ritade teckningar, moment för moment. Dessa delar av boken är oundgängliga för var och en som tänker sig att bygga eller reparera en trädgårdesgård – rent privat eller i någon antikvarisk myndighets regi. Förf. skriver själv i inledningen att hans ambition med "delarna *Byggbeskrivning* och *Bygghandledning* ska ge stöd till dem som vill slå vakt om den äldre kulturen och som behöver göra beräkningar och kalkyler". En ambition som han i dessa delar lever upp till och bitvis överträffar.

Den typgärdesgård som beskrivs baseras på förf.s egna praktiska erfarenheter och mätningar. Dessutom baserar han sig på egna sammanställningar av svaren på Dialekt- och folkminnesarkivens frågelista nr 15, från år 1928. Typgärdesgården skall så långt möjligt efterlikna de trädgårdesgårdar som var vanligast förekommande i slutet av 1800-talet, innan järnträdens införande, med ett normerande ursprung i 1815 års Kungliga brev som bl.a. föreskriver en gärdesgård som är "tät och fast, minst två alnar hög och med högst två alnars mellanrum mellan varje störpar".

Den av förf. beskrivna typgärdesgården är en s.k. långgärdesgård enligt frågelistans terminologi; även kallad den moderna uppsvenska gärdesgården enligt äldre etnologisk nomenklatur. Långgärdesgården har fått sitt namn av att lutningslinjen, den tänkta linjen vilken gärdslet passerar från hägnets högsta punkt diagonalt ner till markplan och botten av gärdesgården, är utdragen och passerar minst fem störpar innan den når botten av konstruktionen. Detta skiljer den ifrån s.k. kortgärdesgårdar där lutningslinjen är brantare och passerar minst tre störpar. En typ av gärdesgård som var vanlig i landets södra delar.

Avsnitten *Byggbeskrivning* och *Bygghandledning*